

Э.Ж. Мухамедиева^{1*} , А.Б. Байгапанова¹ , Н.Е. Сайлаубаева²

¹Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан; <https://orcid.org/0009-0005-7161-4282>

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: aigul_bol@mail.ru; mukhamediyeva93@bk.ru; n76l@mail.ru)

Тарих ғылымындағы ұлттық нарратив: теориялық-әдіснамалық ұстанымдар және өткенді репрезентациялау тәжірибелері

Мақалада тарих ғылымындағы ұлттық нарратив ұлттың тарихи тәжірибесін, мәдени құндылықтарын, мемлекеттілік дәстүрін және ұжымдық жадын белгілі бір мағыналық жүйе арқылы түсіндіретін тарихи-танымдық модель ретінде қарастырылады. Ұлттық нарратив тарихи оқиғаларды жай ғана баяндау емес, өткенді іріктеу, жүйелеу, мағыналандыру және қоғамдық санаға жеткізу арқылы ұлттық бірегейлікті қалыптастыратын күрделі теориялық-әдіснамалық категория ретінде сипатталады. Осы тұрғыдан мақалада ұлттық нарративтің тарихи сана, тарихи жады, мәдени жады, ұлттық бірегейлік және өткенді репрезентациялау үдерістерімен байланысы талданады. Теориялық тұрғыдан ұлттық нарратив Х. Уайт, Ф. Анкерсмит, М. Фуко және басқа да зерттеушілердің тарихи баяндау, репрезентация және дискурс туралы тұжырымдарымен сабақтастырыла қарастырылады. Бұл ұстанымдар ұлттық нарративтің тарихи білімді ұйымдастыратын, өткенге мағына беретін және оны қоғамдық құндылықтар жүйесіне енгізетін қызметін ашуға мүмкіндік береді. Қазақстан жағдайында ұлттық нарратив тәуелсіздік кезеңіндегі тарихи сананы жаңғырту, кеңестік идеологиялық түсіндірулерден арылу, ұлттық мемлекеттілік сабақтастығын негіздеу және тарихи әділеттілікті қалпына келтіру үдерістерімен тығыз байланыстырылады. Қазақ хандығы, Алаш қозғалысы, ашаршылық, саяси қуғын-сүргін, тәуелсіздік тарихы, білім беру жүйесі және цифрлық орта ұлттық нарративтің негізгі репрезентациялық кеңістіктері ретінде талданады. Бұл тақырыптар ұлттық тарихтың мазмұнын ғана емес, қоғамның өткенді қабылдау тәсілін, тарихи сабақтастық туралы түсінігін және болашаққа бағытталған құндылықтық бағдарын да айқындайды. Мақалада ұлттық нарративтің үш деңгейде қызмет ететіні негізделеді: біріншіден, ол тарихи оқиғаларды мағына беретін теориялық-әдіснамалық модель; екіншіден, ұлттық жады мен бірегейлікті қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени тетік; үшіншіден, білім беру, саяси дискурс және цифрлық коммуникация кеңістігінде өткенді репрезентациялайтын практикалық құрал. Сонымен қатар ұлттық нарративтің идеологиялану, мифологизациялану және тарихи процестерді біржақты түсіндіру қаупі көрсетіліп, оны ғылыми негізде қарастыруда дереккөздік дәлдік, сыни пайымдау, көпқырлы интерпретация және тарихи объективтілік қағидаларының маңызы айқындалады. Авторлар ұлттық нарратив тарих ғылымы мен қоғамдық сананың тоғысқан тұсында қалыптасатын, өткенді түсіндірумен қатар ұлттық жадыны жүйелейтін және қазіргі ұлттық бірегейліктің символдық негіздерін айқындайтын динамикалық ғылыми-танымдық жүйе деген қорытындыға келеді.

Кілт сөздер: ұлттық нарратив, ұлттық тарих, ұлт, тарихи жады, ұлттық бірегейлік, тарихнама, теория, тәжірибе, интерпретация, мәдени жады.

Kipicne

Қазіргі жаһандану, ақпараттық кеңістіктің кеңеюі және тарихи білімнің қоғамдық санаға ықпалы артып отырған жағдайда тарихи сананы қалыптастыру, ұлттық бірегейлікті сақтау және ұлттық тарихты ғылыми негізде қайта пайымдау мәселелері ерекше маңызға ие болуда. Әсіресе тәуелсіз мемлекеттер үшін тарихи өткенді түсіндіру, ұлттық жадыны жүйелеу және тарихи тәжірибені қазіргі қоғамдық даму үдерістерімен сабақтастыра қарастыру маңызды ғылыми әрі әлеуметтік міндеттердің біріне айналды. Осы тұрғыдан алғанда, тарих ғылымындағы ұлттық нарратив ұғымы қазіргі гуманитарлық зерттеулердің өзекті теориялық-әдіснамалық категорияларының бірі ретінде қарастырылады.

Ұлттық нарратив белгілі бір халықтың тарихи өткенін жүйелеу, түсіндіру және оны қоғамдық санада орнықтыру тәсілі ретінде тарихи білімнің мазмұнын мен бағытын айқындайды. Ол тек тарихи оқиғаларды хронологиялық ретпен баяндау емес, сонымен қатар ұлттың өзін-өзі тануын, мәдени құндылықтарын, тарихи тәжірибесін, мемлекеттілік дәстүрін және болашаққа бағытталған дүниетанымдық бағдарын қалыптастыратын күрделі танымдық әрі дискурсивтік жүйе. Сондықтан ұлттық нарратив тарих ғылымында өткенді репрезентациялаудың, тарихи жадыны қалыптастырудың

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: aigul_bol@mail.ru

және ұлттық бірегейлікті нығайтудың маңызды құралы ретінде қызмет атқарады. Осы зерттеуде ұлттық нарратив ұлттың тарихи тәжірибесін, мәдени құндылықтарын, мемлекеттілік дәстүрін және ұжымдық жадын белгілі бір мағыналық жүйе арқылы түсіндіретін әрі қоғамға жеткізетін тарихи-танымдық модель ретінде қарастырылады.

Ұлттық нарративтің ғылыми маңызы оның тарихи деректерді белгілі бір құндылықтық және мағыналық жүйе аясында түсіндіруімен байланысты. Тарихи оқиғалар өздігінен ұлттық сананың құрамдас бөлігіне айналмайды, олар белгілі бір баяндау үлгісі, интерпретациялық тәсіл және қоғамдық мағына беру үдерісі арқылы ғана ұлттық жадыда орнығады. Осы себепті ұлттық нарратив тарихи фактілерді іріктеу, жүйелеу, түсіндіру және оларды ұлттың өткені, бүгіні мен болашағын байланыстыратын ортақ мағыналық кеңістікке енгізу арқылы қалыптасады. Бұл тұрғыдан ұлттық нарративті тарихи білімнің жай ғана баяндау формасы емес, ұлттық тарихты мағыналандырудың теориялық-әдіснамалық моделі ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі кезеңде Отан тарихында ұлттық нарратив мәселесінің өзектілігі бірнеше факторлармен айқындалады.

Біріншіден, Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы тарихи өткенді ұлттық мүдде, мемлекеттілік сабақтастығы және тарихи әділеттілік тұрғысынан қайта пайымдауды қажет етті. Кеңестік кезеңде орныққан таптық-формациялық, еуроцентристік және идеологиялық түсіндірулер көптеген тарихи құбылыстардың ұлттық мазмұнын толық ашуға мүмкіндік бермеді. Сондықтан тәуелсіздік жағдайында ұлттық тарихты қайта зерделеу, бұрынғы әдіснамалық шектеулерден арылу және тарихи оқиғаларды ұлттық көзқарас тұрғысынан түсіндіру қажеттілігі күшейді.

Екіншіден, қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында тарихи білім тек академиялық ортада ғана емес, бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер, деректі фильмдер, тарихи публицистика, музейлік экспозициялар және цифрлық платформалар арқылы да кең таралуда. Бұл жағдай ұлттық нарративтің қалыптасу алаңын кеңейтіп, тарихи өткенді түсіндірудің әртүрлі формалары мен балама интерпретацияларының пайда болуына ықпал етті. Бір жағынан, бұл тарихи білімнің бұқаралық сипат алуына және қоғамның ұлттық тарихқа қызығушылығының артуына мүмкіндік берсе; екінші жағынан, дереккөздік негізі әлсіз, эмоциялық немесе мифологизацияланған тарихи түсіндірулердің таралу қаупін де күшейтті. Сондықтан ұлттық нарративті ғылыми тұрғыдан зерттеу тарихи ақпараттың сапасын, дереккөздік негізін және қоғамдық санаға ықпал ету тетіктерін анықтау үшін маңызды.

Үшіншіден, посткеңестік кеңістікте тарихи білімді деколонизациялау, ұлттық тарихты империялық және кеңестік түсіндірулерден арылту, жергілікті тарихи тәжірибені жаңа әдіснамалық тұрғыдан қарастыру үрдісі күшейіп отыр. Қазақстан тарихнамасында бұл үдеріс Қазақ хандығының мемлекеттілік тарихындағы орны, отаршылдық кезеңнің салдары, ұлт-азаттық қозғалыстар, Алаш қозғалысы, саяси қуғын-сүргін, ашаршылық, депортациялар және тәуелсіздік тарихы сияқты мәселелерді жаңаша пайымдаудан көрінеді. Осы тақырыптардың әрқайсысы ұлттық нарративтің маңызды құрамдас бөлігі ретінде ұлттық жадыны, тарихи жауапкершілікті және қоғамдық бірегейлікті қалыптастыруда ерекше орын алады.

Ұлттық нарративтің қалыптасуы тарихи сана, ұжымдық жады, мәдени жады және ұлттық бірегейлік категорияларымен тығыз байланысты. Тарихи сана қоғамның өткенді қалай түсінетінін, қандай оқиғаларды маңызды деп қабылдайтынын және сол өткеннен қандай құндылықтық қорытынды шығаратынын көрсетеді. Ұжымдық жады белгілі бір тарихи тәжірибенің әлеуметтік топтар, ұрпақтар және институттар арқылы сақталуын қамтамасыз етеді. Мәдени жады тарихи оқиғалардың рәміздер, ескерткіштер, мәтіндер, салт-дәстүрлер, тарихи тұлғалар мен символдық бейнелер арқылы ұзақ мерзімді сақталуына ықпал етеді. Ал ұлттық бірегейлік осы тарихи сана мен жадының негізінде ұлттың өзіндік болмысын, тарихи тәжірибесін және ортақ құндылықтарын айқындайды. Демек ұлттық нарратив осы категориялардың тоғысқан тұсында қалыптасатын күрделі ғылыми-танымдық құбылыс.

Тарих ғылымындағы ұлттық нарратив мәселесін зерттеу тек теориялық маңызға ғана емес, практикалық маңызға да ие. Себебі ұлттық нарратив білім беру жүйесінде, тарихи оқулықтарда, ғылыми зерттеулерде, қоғамдық дискурста және мемлекеттік идеологияда кеңінен көрініс табады. Мектеп пен жоғары оқу орындарындағы тарих пәні жас ұрпақтың тарихи санасын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Оқулықтарда қандай тарихи оқиғалардың басым көрсетілетіні, қандай тұлғалардың үлгі ретінде ұсынылатыны, мемлекеттілік пен тәуелсіздік идеяларының қалай түсіндірілетіні ұлттық нарративтің мазмұнын айқындайды. Сондықтан білім беру кеңістігіндегі

ұлттық нарративті зерттеу тарихи білімнің тәрбиелік, дүниетанымдық және азаматтық қызметін түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар ұлттық нарративті зерттеуде ғылыми объективтілік мәселесі де ерекше маңызға ие. Ұлттық тарихты жазу барысында тарихи оқиғаларды тек қаһармандық немесе идеалдандырылған сипатта баяндау тарихи процестердің күрделілігін толық ашуға кедергі келтіруі мүмкін. Ұлттық нарратив ұлттық бірегейлікті нығайтатын маңызды құрал болғанымен, ол дереккөздік дәлдікке, сыни талдауға және әртүрлі көзқарастарды салыстыруға негізделуі тиіс. Тарихи оқиғалардың көпқырлылығы, ішкі қайшылықтары, әлеуметтік салдары және аймақтық ерекшеліктері ескерілген жағдайда ғана ұлттық нарратив ғылыми негізді әрі қоғамдық тұрғыдан орнықты сипатқа ие болады. Осы себепті ұлттық нарративті қалыптастыруда ұлттық мүдде мен ғылыми объективтіліктің үйлесімділігі маңызды әдіснамалық мәселе ретінде қарастырылады.

Мақаланың өзектілігі ұлттық нарративтің тарих ғылымындағы теориялық мәнін, оның тарихи жады мен ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы рөлін және қазіргі Қазақстан жағдайындағы репрезентациялану тәжірибелерін кешенді түрде талдау қажеттілігінен туындайды. Қазіргі тарихнамада ұлттық нарратив туралы зерттеулер бар болғанымен, оны Отан тарихын зерделеудің дербес теориялық-әдіснамалық категориясы ретінде жүйелі қарастыру әлі де тереңдетуді қажет етеді. Әсіресе ұлттық нарративтің құрылымдық элементтерін, қалыптасу факторларын, тарихи білімдегі қызметін және цифрлық ортадағы трансформациясын өзара байланыста қарастыру ғылыми тұрғыдан маңызды.

Осыған байланысты мақаланың мақсаты — тарих ғылымындағы ұлттық нарративтің теориялық-әдіснамалық негіздерін айқындау және оның өткенді репрезентациялау тәжірибелеріндегі көріністерін талдау. Бұл мақсатқа жету үшін бірнеше міндет қойылады: ұлттық нарратив ұғымының мәнін ашу; оның тарихи сана, тарихи жады, мәдени жады және ұлттық бірегейлікпен байланысын көрсету; ұлттық нарративтің қалыптасуына ықпал ететін саяси, мәдени, идеологиялық және білім беру факторларын саралау; Қазақстан тарихнамасындағы ұлттық нарративтің негізгі көріністерін анықтау; білім беру жүйесі мен цифрлық ортадағы ұлттық нарративтің репрезентациялану ерекшеліктерін талдау; ұлттық нарративті зерттеудің теориялық және әдіснамалық мүмкіндіктерін жүйелеу.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы ұлттық нарративті Отан тарихын зерделеудің дербес теориялық-әдіснамалық категориясы ретінде қарастыруымен сипатталады. Мақалада ұлттық нарратив тарихи өткенді түсіндірудің құралы ғана емес, тарихи таным, қоғамдық жады және ұлттық бірегейлік арасындағы байланысты айқындайтын ғылыми ұстаным ретінде негізделеді. Сонымен қатар ұлттық нарративтің мазмұндық құрылымы, қоғамдық санаға ықпал ету тетіктері және қазіргі Қазақстан тарихнамасындағы қызметі жүйеленеді. Бұл тәсіл ұлттық тарихты біржақты идеологиялық баяндау ретінде емес, дереккөздік негізге, тарихи интерпретацияға, мәдени жадыға және қоғамдық құндылықтарға сүйенетін күрделі репрезентациялық жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша ұлттық нарратив тарих ғылымында өткенді түсіндірудің, ұлттық жадыны сақтаудың, мемлекеттілік сабақтастығын негіздеудің және ұлттық бірегейлікті нығайтудың маңызды теориялық әрі практикалық құралы. Қазіргі Қазақстан жағдайында бұл мәселе тарихи білімді деколонизациялау, кеңестік идеологиялық түсіндірулерден арылу, ұлттық тарихтың ғылыми негізін күшейту және тарихи сананы жаңғырту міндеттерімен тікелей байланысты. Сондықтан ұлттық нарративті теориялық-әдіснамалық тұрғыдан зерттеу Отан тарихының қазіргі даму бағыттарын тереңірек түсінуге және өткенді репрезентациялаудың ғылыми негізделген үлгісін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Материалдар және әдістер

Тақырыпты зерттеу барысында әртүрлі сипаттағы ғылыми және дереккөздік материалдар кешені пайдаланылды. Негізгі материалдар қатарына ұлттық тарих, тарихи сана, ұжымдық жады, мәдени жады, ұлттық бірегейлік, тарихи репрезентация және нарратив теориясы мәселелеріне арналған отандық және шетелдік ғылыми еңбектер енгізілді. Бұл еңбектер ұлттық нарративтің теориялық негіздерін, оның тарих ғылымындағы әдіснамалық қызметін және қоғамдық санадағы көріністерін талдауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің теориялық негізін ұлт пен ұлтшылдық теориясына, тарихи жады мен мәдени жады концепцияларына, тарихи баяндау мен репрезентация мәселелеріне арналған еңбектер құрайды. Атап айтқанда, Б. Андерсонның тұжырымдары ұлттың символдық және мәдени негізде қалыптасуын

түсіндіруге мүмкіндік береді, ал Э. Хобсбаумның ұлт пен ұлттық дәстүрлердің тарихи тұрғыдан құрылымдалуы жөніндегі көзқарастары ұлттық нарративтің әлеуметтік және саяси контексте қалыптасатынын айқындауға негіз болды.

Ұлттық нарративтің тарихи жадымен байланысын талдау үшін П. Нора мен Я. Ассманның еңбектері әдіснамалық негіз ретінде қарастырылды. П. Нораның тұжырымдамасы тарихи оқиғалардың, тұлғалардың, ескерткіштердің және символдық кеңістіктердің ұлттық жадыны қалыптастырудағы орнын түсіндіруге мүмкіндік берсе, Я. Ассманның мәдени жады туралы концепциясы ұлттық нарративтің ұзақ мерзімді тарихи естелікпен, мәтіндермен, рәміздермен және мәдени тәжірибелермен байланысын ашуға негіз болды. Бұл теориялық ұстанымдар ұлттық нарративті тек тарихи мәтін емес, ұжымдық есте сақтау мен мәдени мағыналандыру жүйесі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Тарихи баяндау мен репрезентация мәселелерін түсіндіруде Х. Уайт, Ф. Анкерсмит және М. Фуконың теориялық тұжырымдары маңызды орын алды. Х. Уайттың тарихи мәтіннің нарративтік құрылымы туралы көзқарастары тарихи оқиғалардың белгілі бір сюжет, риторикалық үлгі және интерпретациялық жүйе арқылы мағыналанатынын көрсетуге мүмкіндік береді, Ф. Анкерсмиттің тарихи репрезентация туралы идеялары өткеннің тікелей көшірме түрінде емес, тарихшының тілдік және мағыналық құрылымы арқылы қайта ұсынылатынын түсіндіреді. Ал М. Фуконың дискурс, білім және билік байланысы туралы тұжырымдары ұлттық нарративтің саяси-идеологиялық қызметін, оның қоғамдық сана мен тарихи білімді ұйымдастырудағы рөлін талдауға негіз болды.

Мақалада отандық тарихнама материалдары да кеңінен пайдаланылды. Қазақстан тарихнамасындағы ұлттық тарих, тарихи жады, кеңестік кезеңді қайта пайымдау, ашаршылық, саяси қуғын-сүргін, Алаш қозғалысы, тәуелсіздік және тарихи білім мәселелеріне арналған еңбектер ұлттық нарративтің Қазақстан жағдайындағы ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл қатарда М. Қозыбаевтың тарихи ақтандақтар мен ұлттық тарихты қайта зерделеуге арналған еңбектері, С.А. Асанованың тарихи нарратив пен ұлттық бірегейлік мәселелеріне қатысты зерттеулері, сондай-ақ Қазақстандағы тарихи жады мен білім беру кеңістігін талдаған қазіргі ғылыми мақалалар қарастырылды.

Зерттеудің әдіснамалық негізін тарихнамалық талдау, тарихи-салыстырмалы әдіс, тарихи-генетикалық әдіс, дискурстық талдау, контент-талдау және нарратологиялық талдау тәсілдері құрады. Бұл әдістер ұлттық нарративті көпқырлы құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Себебі ұлттық нарратив бір мезгілде тарихи білімнің формасы, қоғамдық жадының көрінісі, ұлттық бірегейліктің символдық негізі және өткенді репрезентациялаудың әдіснамалық моделі.

Тарихнамалық талдау әдісі ұлттық нарратив мәселесінің отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерде қарастырылу деңгейін анықтау үшін қолданылды. Бұл әдіс арқылы ұлттық нарративке қатысты негізгі теориялық бағыттар, ғылыми мектептер, зерттеу ұстанымдары және пікірталастық мәселелер сараланды. Тарихи-салыстырмалы әдіс әртүрлі кезеңдердегі ұлттық тарихты баяндау үлгілерін салыстыру үшін пайдаланылды. Бұл әдіс кеңестік кезеңдегі тарихи түсіндірулер мен тәуелсіздік кезеңіндегі ұлттық тарихты қайта пайымдау арасындағы айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді. Салыстырмалы талдау арқылы тарихи оқиғаларды интерпретациялау тәсілдерінің өзгеруі, ұлттық мүдде мен мемлекеттілік идеясының күшеюі, тарихи тұлғалар мен оқиғаларға берілетін бағалардың трансформациясы қарастырылды. Контент-талдау әдісі ғылыми еңбектер, оқулықтар, публицистикалық мәтіндер және цифрлық материалдардағы ұлттық нарратив элементтерін анықтауда қолданылды. Бұл әдіс арқылы мәтіндердегі негізгі тақырыптық желілер, жиі қайталанатын тарихи бейнелер, тұлғалар, символдар, мемлекеттілік идеясы, тәуелсіздік ұғымы, ұлттық трагедиялар мен тарихи сабақтастық мотивтері жүйеленді. Контент-талдау ұлттық нарративтің мазмұндық құрылымын, оның білім беру жүйесіндегі және қоғамдық дискурстағы көріністерін анықтауға мүмкіндік береді. Нарратологиялық талдау әдісі ұлттық нарративтің құрылымдық ерекшеліктерін ашу үшін пайдаланылды. Бұл тәсіл тарихи оқиғалардың қалай іріктелетінін, қандай реттілікпен баяндалатынын, қандай тұлғалар негізгі кейіпкер ретінде ұсынылатынын және тарихи оқиғалардың қандай мағыналық сюжетке біріктірілетінін анықтауға бағытталды. Нарратологиялық талдау ұлттық тарихты баяндаудағы оқиға, кейіпкер, уақыт, кеңістік, символ және идеялық бағдар сияқты элементтердің өзара байланысын көрсетуге мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Жүргізілген теориялық және тарихнамалық талдау тарих ғылымындағы ұлттық нарративтің теориялық негіздері мен тәжірибелік көріністерін айқындауға мүмкіндік берді. Алынған нәтижелер ұлттық нарративтің тек тарихи баяндау формасы ғана емес, сонымен қатар қоғамдық сананы қалыптастыруға, тарихи жадыны жүйелеуге, ұлттық бірегейлікті нығайтуға және қоғамның құндылықтық бағдарларын орнықтыруға ықпал ететін күрделі феномен екенін көрсетеді [1; 9]. Ұлттық нарратив саяси және мәдени үдерістермен тығыз байланыста дамып, белгілі бір тарихи кезеңдегі қоғамның өзін-өзі тану ерекшеліктерін, өткенге берген бағасын және болашаққа бағытталған дүниетанымдық ұстанымдарын бейнелейді. Сондықтан оны тек тарихи мәтіндердің жиынтығы ретінде емес, тарихи білім, қоғамдық жады және ұлттық идеология тоғысындағы маңызды теориялық-әдіснамалық категория ретінде қарастыру қажет.

Зерттеу нәтижесінде ұлттық нарративтің бірнеше негізгі құрылымдық элементтен тұратыны анықталды. Олардың қатарына тарихи оқиғалар, тарихи тұлғалар, мемлекеттілік идеясы, мәдени жады, ұлттық рәміздер, жарақаттық жады, тәуелсіздік құндылығы және болашаққа бағытталған қоғамдық бағдар жатады. Бұл элементтер жеке-жеке өмір сүрмейді, керісінше, біртұтас мағыналық жүйе құрап, ұлттың өткенін түсіндіру мен қазіргі ұлттық бірегейлікті негіздеудің маңызды тетігіне айналады. Осы тұрғыдан ұлттық нарратив тарихи деректерді іріктеу, жүйелеу және оларды ұлттық мағынамен байланыстыру арқылы қалыптасатын репрезентациялық модель ретінде көрінеді.

Нақты тарихнамалық зерттеулерді талдау ұлттық нарративтің қалыптасуы көбінесе саяси трансформация кезеңдерімен сәйкес келетінін айқындады [2; 23]. Әсіресе мемлекеттік тәуелсіздік, саяси жүйенің өзгеруі, идеологиялық бағдарлардың жаңаруы және тарихи жадыны қайта пайымдау үдерістері ұлттық тарихты баяндаудың мазмұны мен әдіснамасына тікелей ықпал етеді. Мысалы, Қазақстан тарихнамасында тәуелсіздік алғаннан кейін ұлттық тарихты қайта пайымдау, бұрынғы әдіснамалық ұстанымдарды қайта қарау және тарихи өткенді ұлттық көзқарас тұрғысынан зерделеу үдерісі белсенді түрде жүрді [3; 15]. Бұл кезеңде тарих ғылымы кеңестік идеологиялық шектеулерден арылып, ұлттық мемлекеттілік, тарихи сабақтастық, отаршылдық тәжірибе, саяси қуғын-сүргін, ашаршылық, ұлт-азаттық қозғалыстар және ұлттық элита тарихы сияқты мәселелерді жаңаша бағалауға бет бұрды. Осы нәтиже ұлттық нарративтің тарихи санадағы орны саяси жағдайлармен тікелей байланысты екенін көрсетеді. Тәуелсіздік кезеңінде ұлттық тарихты қайта қарау тек жаңа фактілерді ғылыми айналымға енгізумен ғана шектелмей, тарихи оқиғаларға берілетін мағынаның өзгеруімен де сипатталды. Кеңестік кезеңде шеттетілген немесе идеологиялық тұрғыдан біржақты түсіндірілген тақырыптар тәуелсіздік жағдайында ұлттық жадыны қалпына келтірудің және тарихи әділеттілікті орнықтырудың маңызды бөлігіне айналды. Сондықтан Қазақстан жағдайындағы ұлттық нарративті кеңестік түсіндіру үлгілерінен ұлттық-мемлекеттік интерпретацияға өту үдерісі ретінде қарастыруға болады.

Кеңестік кезеңде үстем болған таптық-формациялық тәсілдің орнына өркениеттік, ұлттық-мемлекеттік, мәдени-тарихи және деколониялық бағыттағы интерпретациялар қалыптаса бастады. Атап айтқанда, Қазақ хандығының құрылуы, жоңғар шапқыншылығына қарсы күрес, ұлт-азаттық қозғалыстар және Алаш қозғалысы сияқты тақырыптар жаңа мазмұнда қайта қарастырылуда. Бұл өзгерістер архивтік деректерді қайта саралаумен, бұрын жабық болған немесе ғылыми айналымға толық енгізілмеген құжаттардың зерттеушілер назарына ұсынылуымен және тарихи оқиғаларды ұлттық мүдде тұрғысынан бағалау үрдісінің күшеюімен байланысты болды. Сонымен қатар бұл үдеріс ұлттық тарихты кеңестік орталықтандырылған түсіндіру үлгісінен ажыратып, оны жергілікті тарихи тәжірибе, ұлттық құндылықтар және мемлекеттілік дәстүрі негізінде түсіндіруге мүмкіндік берді.

Мұндай өзгерістер ұлттық нарративтің деколониялық мазмұнын күшейтеді. Деколониялық тұрғыдан алғанда, ұлттық тарихты қайта пайымдау бұрынғы үстем идеологиялық дискурстарды жай ғана жоққа шығару емес, тарихи субъектілікті қалпына келтіру, жергілікті тарихи тәжірибенің маңызын көрсету және ұлттық тарихтың ішкі логикасын ашу дегенді білдіреді. Осы себепті ұлттық нарратив Қазақстан тарихнамасында тарихи әділеттілікті қалпына келтірудің, ұлттық мемлекеттілік дәстүрін негіздеудің және тарихи сананы жаңғыртудың маңызды әдіснамалық құралы ретінде көрінеді. Мысалы, Қазақ хандығының құрылуы Қазақстанның ұлттық тарихында мемлекеттіліктің бастауы ретінде қарастырылады. Бұл оқиға отандық зерттеушілер тарапынан қазақ халқының дербес этнос және саяси қауымдастық ретінде қалыптасуының маңызды кезеңі ретінде сипатталады. Ұлттық

нарративте бұл кезең ұлттық бірлік, тәуелсіздікке ұмтылыс, саяси дербестік және тарихи сабақтастық идеяларымен тығыз байланыстырылады. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақ хандығы туралы тарихи баяндау қазіргі ұлттық бірегейлікті нығайтудың маңызды символдық және мазмұндық негіздерінің бірі ретінде көрініс табады. Сонымен бірге Қазақ хандығының тарихын ұлттық нарратив аясында қарастыру қазақ мемлекеттілігінің тамырын терең тарихи кезеңдерден іздеуге, қазіргі Қазақстан мемлекеттілігін тарихи сабақтастық желісінде түсіндіруге және ұлттық тарихтағы саяси дербестік идеясын күшейтуге мүмкіндік береді. Бұл мысал ұлттық нарративтің мемлекеттілік тарихын репрезентациялаудағы қызметін айқын көрсетеді. Қазақ хандығы туралы баяндау тарихи оқиғаны ғана емес, қазіргі мемлекеттілік идеясының тарихи негізін де білдіреді. Яғни ұлттық нарратив өткендегі саяси құрылымдарды қазіргі ұлттық мемлекетпен сабақтастырып, тарихи уақыттың үздіксіздігін қалыптастырады. Осы арқылы ұлттың өткені, бүгіні және болашағы біртұтас тарихи кеңістік ретінде түсіндіріледі. Ашаршылық тақырыбына қатысты ғылыми еңбектер мен тарихи жады мәселесін қарастырған зерттеулерді талдау ұлттық нарративтің көпдеңгейлі құрылымын көрсетуге мүмкіндік береді [4]. XX ғасырдағы ашаршылық тақырыбын қарастыру барысында бұл оқиға бір жағынан кеңестік әлеуметтік-экономикалық саясаттың салдары ретінде түсіндірілсе, екінші жағынан ұлттық тарихи санада ұжымдық жарақат, ұлттық трагедия және тарихи әділетсіздік ретінде қабылданатыны байқалады. Осы ерекшелік ұлттық нарративтің тек ғылыми реконструкция ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік жадымен, мәдени тәжірибемен және ұрпақаралық естелікпен тығыз байланысты екенін көрсетеді [5; 7]. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық нарратив ресми тарихи түсіндірулер мен халық жадындағы моральдық-эмоциялық қабылдаудың өзара тоғысуынан қалыптасады. Ашаршылық тақырыбы ұлттық нарративтің жарақаттық жадымен байланысын айқын көрсететін мысалдардың бірі. Жарақаттық жады тарихи оқиғаның тек өткенде болған факт ретінде емес, кейінгі ұрпақтардың тарихи санасына, отбасылық естеліктеріне және ұлттық өзіндік түсінігіне ықпал ететін ұзақ мерзімді тәжірибе ретінде сақталатынын көрсетеді. Сондықтан мұндай тақырыптарды зерттеу барысында ресми тарихи түсіндірулер мен тарихи жадыға қатысты материалдарды бір-біріне қарсы қою емес, оларды өзара толықтыратын ғылыми бағыттар ретінде қарастыру маңызды. Бір жағынан, ашаршылыққа қатысты тарихи зерттеулер оқиғаның әкімшілік, экономикалық және саяси себептерін анықтауға мүмкіндік береді; екінші жағынан, тарихи жадыға арналған еңбектер бұл оқиғаның адам тағдырына, отбасылық естелікке, ұрпақаралық жадыға және ұлттық санаға тигізген ықпалын ашып көрсетеді.

Сонымен қатар Қазақстанның тәуелсіздік алуы қазіргі ұлттық бірегейліктің негізгі тіректерінің бірі ретінде ұсынылады. Бұл оқиға көбінесе ғасырлар бойғы азаттық күресінің заңды нәтижесі ретінде түсіндіріледі. Зерттеулерде тәуелсіздік кезеңі мемлекеттілікті жаңғырту, ұлттық мәдениетті қайта жандандыру, тарихи әділеттілікті қалпына келтіру және халықаралық қауымдастықтағы дербес орынды қалыптастыру кезеңі ретінде бағаланады. Мұндай түсіндіру ұлттық тарихты үздіксіздік, сабақтастық және мемлекеттілік идеялары арқылы пайымдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар тәуелсіздік туралы нарратив өткен тарихи тәжірибені қазіргі мемлекеттік даму үдерісімен байланыстырып, қоғамда ортақ тарихи жауапкершілік пен азаматтық бірегейлік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Тәуелсіздік нарративі ұлттық тарихтағы шешуші мағыналық негіз ретінде қызмет атқарады. Ол бұрынғы тарихи кезеңдерді бір-бірінен оқшау қарастырмай, оларды азаттық, мемлекеттілік және тарихи сабақтастық идеялары арқылы біріктіреді. Осы тұрғыдан тәуелсіздік ұлттық нарративте тек саяси оқиға ретінде емес, тарихи жадының, ұлттық мақсаттың және қоғамдық келісімнің символдық негізі ретінде көрінеді. Бұл нәтиже ұлттық нарративтің дереккөздік және теориялық базасы көпқабатты болуы қажет екенін дәлелдейді. Тарихи зерттеулер оқиғалардың әкімшілік, саяси және әлеуметтік-экономикалық механизмдерін ашса, тарихи жадыға арналған еңбектер сол оқиғалардың адам өміріндегі, әлеуметтік тәжірибедегі және ұжымдық санадағы орнын көрсетеді. Осылайша, ұлттық нарратив деректік дәлдік пен әлеуметтік жадыны біріктірген жағдайда ғана тарихи өткенді толық әрі терең репрезентациялай алады.

Цифрлық ортадағы тарихи контенттер ұлттық нарративтің жаңа коммуникациялық кеңістікте таралып отырғанын көрсетуге мүмкіндік береді [6; 54]. YouTube және Instagram сияқты әлеуметтік платформаларда тарихқа қатысты балама интерпретациялардың кеңінен таралуы тарихи білімнің академиялық кеңістіктен бұқаралық коммуникация алаңына шыққанын байқатады. Жас зерттеушілер мен блогерлер тарихи оқиғаларды жаңа форматта ұсынып, дәстүрлі академиялық дискурстан тыс көзқарастардың қалыптасуына ықпал етуде [7; 13]. Бұл құбылыс ұлттық нарративтің

плюрализациясына алып келіп, қоғамда тарихи мәселелер бойынша пікір алуандығын арттырады. Сонымен қатар цифрлық платформалар тарихи білімнің таралу аясын кеңейтіп, ұлттық тарихты қоғамдық талқылаудың белсенді нысанына айналдырады. Цифрлық орта ұлттық нарративтің таралу формасын түбегейлі өзгертті. Егер дәстүрлі жағдайда ұлттық тарих негізінен ғылыми еңбектер, оқулықтар, архивтік зерттеулер және ресми дискурс арқылы ұсынылса, қазіргі кезеңде тарихи білім әлеуметтік желілер, бейнеплатформалар, подкасттар, қысқа бейнероликтер және визуалды контент арқылы кең таралуда. Бұл тарихи білімді демократияландыруға мүмкіндік бергенімен, ұлттық нарративтің ғылыми негізділігі мен дереккөздік сенімділігі мәселесін де күрделендіреді.

Дегенмен цифрлық ортадағы ұлттық нарративтің дамуы бірқатар әдіснамалық және ғылыми мәселелерді де туындатады. Бір жағынан, әлеуметтік желілер тарихи тақырыптарға қызығушылықты арттырып, жастардың ұлттық тарихқа назар аударуына ықпал етеді. Екінші жағынан, цифрлық кеңістікте дереккөздерге сүйенбейтін, эмоционалдық әсерге құрылған, мифологизацияланған немесе саясиленген интерпретациялар да таралуы мүмкін. Сондықтан цифрлық кеңістіктегі тарихи ақпараттың таралуы дереккөздердің сенімділігі, ғылыми негізділік, тарихи интерпретациялардың жауапкершілігі және көпшілікке ұсынылатын тарихи білімнің сапасы мәселелерін өзекті етеді. Бұл жағдай қазіргі тарих ғылымының алдында ұлттық нарративті тек академиялық мәтіндерден ғана емес, сонымен қатар цифрлық дискурс, визуалды контент және көпшілік коммуникация кеңістігі арқылы да зерттеу міндетін қояды.

Осыған байланысты цифрлық ұлттық нарративті зерттеу қазіргі тарих ғылымының жаңа бағыттарының бірі ретінде қарастырылуы тиіс. Цифрлық кеңістіктегі тарихи контент қоғамдық санаға жылдам әсер етеді, тарихи оқиғаларға қатысты эмоциялық қабылдауды күшейтеді және кейде академиялық тарихнамадағы тұжырымдармен бәсекеге түсетін балама түсіндірулерді қалыптастырады. Сондықтан тарихшылар үшін цифрлық ортадағы тарихи репрезентацияларды талдау, олардың дереккөздік негізін бағалау және ғылыми жауапкершілік өлшемдерін қалыптастыру маңызды міндетке айналып отыр.

Зерттеу барысында ұлттық нарративтің саяси дискурспен байланысы мемлекеттілік тарихын ұзақ тарихи сабақтастық аясында түсіндіру тәжірибесінен байқалады. Кейбір жағдайларда тарихи оқиғалар қазіргі саяси мақсаттарға сәйкес интерпретацияланатыны байқалды. Мысалы, мемлекеттілік тарихын ұзақ тарихи кезеңдермен байланыстыру арқылы қазіргі ұлттық бірегейлікті күшейту стратегиясы қолданылады. Бұл үрдіс тек Қазақстанға ғана емес, басқа да көптеген посткеңестік елдерге тән құбылыс. Мұндай жағдайда ұлттық нарратив тарихи білімнің ғана емес, саяси легитимацияның, қоғамдық консолидацияның және символдық саясаттың да маңызды құралы ретінде қызмет етеді. Сондықтан ұлттық нарративті зерттегенде оның ғылыми-танымдық мазмұнымен қатар, саяси және идеологиялық қызметін де назардан тыс қалдырмау қажет.

Бұл нәтиже ұлттық нарративтің қосарлы табиғатын көрсетеді. Бір жағынан, ол тарихи білімді жүйелеуге және ұлттық жадыны қалыптастыруға қызмет етеді; екінші жағынан, қоғамдық консолидация, саяси легитимация және символдық саясат құралы ретінде де қолданылады. Алайда ұлттық нарративті зерттеуде оның тек біріктіруші және тәрбиелік қызметін ғана емес, сонымен бірге таңдамалы, идеологиялық және саяси сипат алу мүмкіндігін де ескеру қажет.

Жалпы алғанда, жүргізілген нақты зерттеулер ұлттық нарративтің динамикалық, көпқырлы және контекстке тәуелді құбылыс екенін көрсетті. Оның қалыптасуы тарихи деректермен қатар, әлеуметтік жады, саяси факторлар, мәдени тәжірибелер, білім беру жүйесі және қазіргі ақпараттық кеңістіктегі өзгерістер арқылы анықталады. Сондықтан ұлттық нарративті зерттеу барысында пәнаралық әдістерді қолдану, әртүрлі дереккөздерді салыстыру, ресми және бейресми тарихи дискурстарды қатар қарастыру және сыни талдау жүргізу аса маңызды. Бұл тәсілдер тарих ғылымының объективтілігін арттырып, ұлттық тарихты терең әрі жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері ұлттық нарративтің тұрақты әрі өзгермейтін құрылым емес екенін көрсетті. Ол тарихи жағдайларға, қоғамдық сұраныстарға, саяси өзгерістерге, білім беру мазмұнына және коммуникациялық технологиялардың дамуына қарай үнемі өзгеріп, жаңарып отырады. Осы тұрғыдан ұлттық нарративті динамикалық жүйе ретінде қарастыру оның қазіргі қоғамдағы қызметін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Осылайша, ұлттық нарративті күшейтілген ғылыми-әдіснамалық тұрғыдан қарастыру оның тек өткенді баяндау формасы емес, тарихи білімнің мазмұнын, қоғамдық жадтың құрылымын, ұлттық бірегейліктің символдық негіздерін және саяси-мәдени тәжірибенің бағытын айқындайтын күрделі

құбылыс екенін дәлелдейді. Мұндай түсінік ұлттық тарихты зерттеуде біржақтылықтан арылып, тарихи процестерді көпқырлы, салыстырмалы және сыни тұрғыдан пайымдауға мүмкіндік береді.

Нәтижелерді жинақтай келе, ұлттық нарративтің тарих ғылымындағы маңызын үш деңгейде көрсетуге болады. Біріншіден, ол тарихи оқиғаларды мағыналандыратын теориялық-әдіснамалық модель ретінде қызмет етеді. Екіншіден, ол ұлттық жадыны, тарихи сананы және бірегейлікті қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени құрал. Үшіншіден, ол білім беру, саяси дискурс және цифрлық коммуникация кеңістігінде өткенді репрезентациялаудың нақты тәжірибелері арқылы жүзеге асады. Осы үш деңгейдің өзара байланысы ұлттық нарративті қазіргі тарих ғылымындағы маңызды зерттеу нысаны ретінде қарастыруға негіз береді.

Талқылау

Тарих ғылымындағы ұлттық нарратив мәселесі соңғы онжылдықтарда кеңінен зерттеліп, әртүрлі теориялық бағыттар мен әдіснамалық тәсілдер аясында талданып келеді. Ұлттық нарративтің теориясы мен тәжірибесі мәселесін талқылауда ұлттық нарративтің мәнін, құрылымын, қоғамдық қызметін және тарих ғылымындағы әдіснамалық маңызын айқындау маңызды. Осы бағыттағы зерттеулерді шартты түрде екі ірі топқа бөліп қарастыруға болады: біріншісі — ұлттық нарративтің теориялық және эпистемологиялық негіздерін түсіндіретін батыстық теориялық мектеп өкілдерінің еңбектері; екіншісі — посткеңестік кеңестік пен ұлттық тарихнама аясында қалыптасқан зерттеулер. Мұндай жіктеу ұлттық нарративті бір ғана қырынан емес, бірнеше деңгейде талдауға мүмкіндік береді. Батыстық теориялық еңбектер ұлттық нарративтің қалай құрылатынын, тарихи фактілердің қандай баяндау формалары арқылы мағыналанатынын және өткеннің тілдік-репрезентациялық сипатта ұсынылатынын түсіндіреді. Ал посткеңестік және қазақстандық зерттеулер ұлттық нарративтің нақты қоғамдық қызметіне, яғни тарихи жадыны қалпына келтіру, ұлттық бірегейлікті нығайту, мемлекеттілік сабақтастығын негіздеу және тарихи әділеттілікті орнықтыру мәселелеріне көбірек назар аударады. Осы екі бағытты өзара байланыстыра қарастыру ұлттық нарративтің теориялық және практикалық мәнін тереңірек ашуға мүмкіндік береді.

Ең алдымен, ұлттық нарративтің теориялық негіздерін қалыптастырған зерттеушілердің бірі ретінде Хейден Уайттың еңбектерін атап өту қажет. Оның пікірінше, тарихи білім объективті шындықтың тікелей әрі бейтарап көрінісі емес, керісінше, белгілі бір әдеби және риторикалық құрылым арқылы ұйымдастырылатын баяндау формасы. Х. Уайт тарихшы өткен оқиғаларды романдық, трагедиялық, комедиялық және сатиралық сюжет үлгілері арқылы мағыналандыратынын атап көрсетеді [8]. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық нарратив тарихи фактілердің жай ғана жиынтығы емес, оларды белгілі бір идеологиялық, мәдени және құндылықтық контексте қайта құрастырудың нәтижесі ретінде көрінеді.

Х. Уайттың бұл тұжырымы ұлттық тарихты зерттеуде ерекше маңызды, өйткені ұлттық нарративте оқиғалардың өзі ғана емес, олардың қандай сюжетке біріктірілетіні, қандай кейіпкерлер арқылы ұсынылатыны және қандай құндылықтық мағынаға ие болатыны шешуші рөл атқарады. Мысалы, бір тарихи оқиға әртүрлі кезеңде қаһармандық күрес, ұлттық трагедия, саяси сабақ немесе тарихи әділеттілікке ұмтылыс ретінде баяндалуы мүмкін. Демек ұлттық нарратив тарихи фактілерді бейтарап тізбектеу емес, оларды белгілі бір тарихи сана мен қоғамдық сұранысқа сәйкес мағыналандыру үдерісі болып табылады.

Осы бағыттағы маңызды зерттеушілердің бірі Франклин Анкерсмит тарихи нарративті «репрезентация» ұғымымен байланыстырып, тарих өткеннің өзі емес, оның тілдік және мағыналық бейнесі екенін атап көрсетеді. Ф. Анкерсмиттің тұжырымынша, тарихшының міндеті фактілерді жинақтаумен ғана шектелмейді; ол сол фактілерді белгілі бір мағыналық жүйеге енгізіп, тарихи оқиғалар арасындағы байланыстарды түсіндіруі қажет [9; 6]. Демек ұлттық нарратив тарихи шындықтың толық әрі түпкілікті бейнесі емес, оны түсіндірудің, жүйелеудің және қоғамдық санаға жеткізудің бір нұсқасы. Ф. Анкерсмиттің репрезентация туралы көзқарасы ұлттық нарративтің тақырыптық өзегін тереңдетеді. Өткенді репрезентациялау тәжірибелері дегеніміз — тарихи оқиғаларды ғылыми мәтіндерде, оқулықтарда, саяси дискурста, музейлік кеңістікте, бұқаралық ақпарат құралдарында және цифрлық ортада белгілі бір мағынамен ұсыну. Осы мағынада ұлттық нарратив өткеннің дайын көшірмесі емес, қоғамның тарихи тәжірибені түсіну, таңдау, жүйелеу және жеткізу тәсілі ретінде көрінеді. Сондықтан ұлттық нарративті зерттеу барысында тарихи деректердің мазмұнымен қатар, олардың қандай тілдік, символдық және институционалдық арналар арқылы ұсынылатынын да ескеру қажет.

Мишель Фуко және дискурс теориясы өкілдерінің көзқарасы ұлттық нарративті билік пен білім қатынастарының аясында қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл бағытта тарих белгілі бір кезеңде үстемдік ететін дискурстар, әлеуметтік құрылымдар және саяси институттар арқылы қалыптасатын білім түрі ретінде түсіндіріледі. Осы негізде ұлттық нарратив белгілі бір саяси және әлеуметтік құрылымдар арқылы қалыптасатын дискурс ретінде қарастырылады. Мұнда нарратив тек ғылыми баяндау ғана емес, сонымен қатар идеологиялық, тәрбиелік және саяси құрал ретінде де қызмет атқарады. Посткеңестік кеңістіктегі зерттеушілер ұлттық нарративтің қоғамдағы әлеуметтік және саяси қызметіне көбірек назар аударады [10; 12]. Мысалы, А.В. Фененко ұлттық тарихи нарративті ұлттық мемлекет қалыптастырудың маңызды құралы ретінде қарастырады. Оның пікірінше, тарихи нарратив ұлттық бірегейлікті қалыптастырып қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қатынастардағы орнын, сыртқы саяси бейнесін және тарихи легитимациясын да айқындайды. Сонымен қатар зерттеуші ұлттық тарихтың әртүрлі типтерін — проблемалық, конструкцияланған және таңдалған нарративтерді бөліп көрсетіп, әр елдің тарихи нарративі оның саяси, мәдени және өркениеттік даму ерекшеліктеріне тәуелді екенін дәлелдейді [11].

М. Фуко мен А.В. Фененконың көзқарастарын байланыстыра қарастырғанда, ұлттық нарративтің билік, тарихи білім және қоғамдық легитимациямен тығыз байланысты екені айқындалады. Ұлттық тарих белгілі бір қоғамда тек өткен туралы білім беріп қана қоймайды, сонымен қатар мемлекеттің тарихи негізін, халықтың саяси субъектілігін және қоғамдық тұтастық идеясын бекітуге қызмет етеді. Сондықтан ұлттық нарративтің саяси қызметін жоққа шығаруға болмайды. Алайда бұл оның ғылыми мазмұнын әлсіретуі тиіс дегенді білдірмейді. Керісінше, ұлттық нарратив дереккөздік дәлдікке, сыни талдауға және көпқырлы интерпретацияға сүйенген жағдайда ғана қоғамдық санаға оң әрі ғылыми негізді ықпал ете алады.

Қазақстандық зерттеуші С.А. Асанова ұлттық нарративті этникалық және мәдени бірегейліктің негізі ретінде қарастырады. Оның еңбегінде тарихи нарратив халықтың ұлттық мінезін, дүниетанымын, құндылықтық бағдарын және тарихи өзіндік санасын қалыптастыруда шешуші рөл атқаратыны көрсетіледі [12; 46]. Бұл көзқарас бойынша, ұлттық нарратив тек ғылыми конструкция ғана емес, қоғамның өзін-өзі тану, өткенін түсіну және болашақ даму бағдарын айқындау құралы. Бұл тұжырым Қазақстан жағдайында ерекше мәнге ие. Өйткені тәуелсіздік алғаннан кейін отандық тарих ғылымының алдында ұлттық тарихты кеңестік идеологиялық шектеулерден арылту, тарихи ақтаңдақтарды қайта қарау, ұлттық мемлекеттілік пен мәдени сабақтастықты негіздеу міндеті тұрды. Осы тұрғыдан ұлттық нарратив Қазақстан қоғамының тарихи өзіндік санасын қалыптастыратын және ұлттық бірегейлікті орнықтыратын маңызды ғылыми-мәдени құрал ретінде көрінеді.

Аталған авторлардың көзқарастарын салыстыра отырып, бірнеше маңызды қорытынды жасауға болады. Біріншіден, батыстық теориялық мектеп өкілдері — Х. Уайт, Ф. Анкерсмит, М. Фуко және басқа да зерттеушілер ұлттық нарративті негізінен эпистемологиялық және әдіснамалық мәселе ретінде қарастырады. Олар үшін негізгі сұрақ тарихтың қалай жазылатыны, тарихи оқиғалардың қандай тілдік, риторикалық және дискурстық құрылымдар арқылы мағыналанатындығы. Бұл бағытта ұлттық нарратив субъективті интерпретацияның, тілдік репрезентацияның және мағыналық құрылымдаудың нәтижесі ретінде түсіндіріледі. Екіншіден, посткеңестік және отандық зерттеулерде ұлттық нарративтің әлеуметтік-функционалдық рөліне басымдық беріледі. А.В. Фененко, С.А. Асанова және басқа да зерттеушілер ұлттық нарративті бірегейлікті қалыптастыру, тарихи жадыны сақтау, қоғамдық тұтастықты нығайту және саяси легитимацияны қамтамасыз ету құралы ретінде қарастырады. Осы бағытта ұлттық нарратив тек мәтіндік немесе теориялық құрылым ғана емес, нақты қоғамдық қызмет атқаратын әлеуметтік-мәдени институт ретінде бағаланады. Үшіншіден, сыншыл бағыттағы зерттеулер ұлттық нарративтің идеологиялық сипатына назар аударады. Бұл көзқарас бойынша, ұлттық тарих көбінесе саяси мақсаттарға қызмет етеді және белгілі бір дәрежеде таңдалған оқиғаларға, символдық бейнелерге, ұжымдық мифтерге және қаһармандық сюжеттерге сүйенеді. Сондықтан ұлттық нарративті зерттеу барысында оның біріктіруші қызметімен қатар, идеологиялық шектеулерін, таңдамалы сипатын және тарихи шындықты ықшамдау мүмкіндігін де ескеру қажет. Бұл салыстыру ұлттық нарративті үш өлшемде қарастыру қажеттігін көрсетеді. Бірінші өлшем — теориялық-эпистемологиялық өлшем: мұнда ұлттық нарратив тарихи білімнің қалай құрылатынын және өткеннің қандай баяндау формалары арқылы ұсынылатынын түсіндіреді. Екінші өлшем — әлеуметтік-мәдени өлшем: мұнда ұлттық нарратив тарихи жадыны, ұлттық бірегейлікті және қоғамдық тұтастықты қалыптастыратын құрал ретінде көрінеді. Үшінші өлшем — сыни-әдіснамалық өлшем: мұнда ұлттық нарративтің идеологиялық ықпалын, таңдамалы

сипатын және мифологизация қаупін талдау қажет болады. Осы үш өлшемнің өзара байланысы ұлттық нарративті тарих ғылымындағы күрделі әрі көпқырлы зерттеу нысаны ретінде негіздейді.

Бұл тұрғыда Н. Абдинасир мен С. Ковальскаяның «Қазақстантану: жаһандық зерттеу дискурсы және жергілікті нарративтер» атты мақаласы маңызды. Аталған еңбекте Қазақстан тарихнамасының жаһандық және жергілікті нарративтік тәсілдері салыстырылып, ұлттық тарихтың халықаралық зерттеу контексіндегі орны қарастырылады [13; 29]. Бұл зерттеу ұлттық нарративтің тек ішкі академиялық ортада ғана емес, сонымен қатар жаһандық ғылыми дискурста да қалыптасатынын және сыртқы зерттеу парадигмаларымен өзара байланыста дамитынын көрсетеді. Бұл көзқарас Қазақстан тарихын зерттеуде ішкі және сыртқы нарративтердің арақатынасын ескерудің маңызын көрсетеді. Жаһандық ғылыми дискурста Қазақстан тарихы көбіне империялық, кеңестік, посткеңестік, отаршылдық немесе аймақтық зерттеулер аясында қарастырылуы мүмкін. Ал жергілікті нарративтер ұлттық тарихи тәжірибені, мемлекеттілік сабақтастығын, тарихи жадыны және мәдени өзіндік ерекшелікті алдыңғы қатарға шығарады. Осы екі деңгейдің өзара байланысын талдау ұлттық нарративтің халықаралық зерттеу кеңістігіндегі орнын анықтауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ Г. Жұмағалиқызы мен М. Мұқановтың еңбегінде Қазақстанда тарихи есте сақтаудың қалыптасуы және оның ұлттық сананы қалыптастырудағы рөлі талданады [14]. Бұл мәселе ұлттық нарративтік процестермен тікелей байланысты, өйткені тарихи жады ұлттық өткеннің қалай қабылданатынын, қандай оқиғалардың маңызды деп танылатынын және қандай тарихи бейнелердің қоғамдық санада орнығатынын анықтайды. Осы тұрғыдан алғанда, тарихи жады мен ұлттық нарратив бір-бірін толықтыратын құбылыстар ретінде қарастырылады.

Тарихи жады ұлттық нарративтің мазмұндық негіздерінің бірі. Ұлттық нарратив тарихи жадыны жүйелейді, ал тарихи жады ұлттық нарративке эмоционалдық, символдық және құндылықтық мазмұн береді. Мысалы, ашаршылық, саяси қуғын-сүргін, Алаш қозғалысы, тәуелсіздік сияқты тақырыптар тек тарихи оқиға ретінде емес, қоғамдық жадыда сақталған мағыналық және моральдық тәжірибе ретінде қабылданады. Сондықтан тарихи жадыны зерттеу ұлттық нарративтің қалай қалыптасатынын және қоғамда қалай орнығатынын түсінуге мүмкіндік береді.

Ұлттық нарратив мәселесі шетел зерттеушілерінің еңбектерінде де кеңінен қарастырылған. Атап айтқанда Г.К. Гизатова мен О.Г. Иванованың тарихи дискурс пен ұлттық нарративтер арасындағы өзара байланысты талдаған зерттеуін атап өтуге болады [15]. Бұл зерттеуде тарихи дискурс ұлттық нарративтің қалыптасу алаңы ретінде қарастырылып, тарихи мәтіндердегі мағыналық құрылымдар, құндылықтық бағдарлар және ұлттық бірегейлікті қалыптастыру тетіктері талданады. Г.К. Гизатова мен О.Г. Иванованың тарихи дискурс туралы көзқарастары ұлттық нарративтің тілдік және мағыналық құрылымын талдау үшін маңызды. Себебі ұлттық нарратив нақты сөздер, ұғымдар, символдар және бағалауыш категориялар арқылы жасалады. «Мемлекеттілік», «тәуелсіздік», «тарихи әділеттілік», «ұлттық жаңғыру», «мәдени мұра», «отаршылдық», «қасірет», «ерлік» сияқты ұғымдар ұлттық тарихты баяндауда жай термин емес, белгілі бір тарихи мағына мен құндылықтық бағдарды жеткізетін дискурстық құралдар ретінде қызмет етеді.

Келесі зерттеуші О. Мишалованың мақаласында ұлттық тарихи нарративтердің құрылуы, олардың әлеуметтік рөлі және украин тарих жазуындағы нарратив мәселелері қарастырылған [16; 47]. Бұл еңбек ұлттық нарративтердің өзара бәсекелес, кейде қайшылықты сипатта болатынын және тарихи білім кеңістігінде әртүрлі интерпретациялардың қатар өмір сүретінін көрсетуімен маңызды. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық нарративті зерттеу тек бір елдің тарихнамасымен шектелмей, салыстырмалы және трансұлттық талдауды да қажет етеді. Сесар Лопес Родригестің мақаласында ұлттық нарративтің білім беру мен тарих оқытудағы көріністері қарастырылады [17; 149]. Бұл зерттеу ұлттық нарративтің мектеп оқулықтары, оқушылардың тарихи әңгімелері және білім беру бағдарламалары арқылы қалай қалыптасатынын талдауға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық нарратив тек академиялық тарихнамада ғана емес, білім беру жүйесінде де маңызды рөл атқарады. Ол жас ұрпақтың тарихи санасын, азаматтық ұстанымын және ұлттық бірегейлік туралы түсінігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша О. Мишалова мен Лопес Родригестің зерттеулері ұлттық нарративтің білім беру кеңістігіндегі қызметін түсіндіруге мүмкіндік береді. Ұлттық нарратив оқулықтарда тек тарихи ақпарат түрінде берілмейді, ол оқушылардың өткенді қабылдауына, тарихи тұлғаларды бағалауына, ұлттық құндылықтарды түсінуіне және азаматтық өзіндік санасының қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан тарихты оқытудағы ұлттық нарративті талдау білім беру мазмұнын ғана емес, тарихи сананың ұрпақаралық берілу механизмдерін де түсіндіреді.

Сонымен бірге ұлттық нарративтердің бәсекелес сипатын ескеру қажет. Бір қоғамның ішінде де тарихи оқиғаларға қатысты әртүрлі түсіндірулер қатар өмір сүруі мүмкін. Мысалы, белгілі бір оқиға ресми тарихнамада мемлекеттілік сабақтастығының белгісі ретінде түсіндірілсе, қоғамдық жадыда ол трагедия, әділетсіздік немесе қарсылық тәжірибесі ретінде қабылдануы мүмкін. Бұл ұлттық нарративтің біртұтас әрі өзгермейтін құрылым емес, әртүрлі әлеуметтік топтар, институттар және дискурстар арасындағы өзара әрекет нәтижесінде қалыптасатын динамикалық құбылыс екенін көрсетеді.

Ұлттық нарратив мәселесін тереңірек түсіну үшін нарратология теориясына да тоқталу қажет. Нарратологияны ұлттық нарративті зерттеуге қолдану тарихи мәтіндегі оқиға, кейіпкер, уақыт, кеңістік, символ және идеялық бағдар сияқты элементтердің өзара байланысын ашуға мүмкіндік береді. Ұлттық тарихта белгілі бір тұлғаның батыр, реформатор, құрбан немесе мемлекет қайраткері ретінде ұсынылуы кездейсоқ емес; ол ұлттық нарративтің ішкі сюжетіне, қоғамдық сұранысына және құндылықтық жүйесіне тәуелді. Сондықтан нарратологиялық тәсіл ұлттық тарихтың мазмұнын ғана емес, оның құрылымдық ұйымдасуын да түсіндіреді.

Нарративтілік туралы Батыс ғалымдарының пікірінше, бұл ұғым структуралистік нарратологияда ерекше мәнге ие болды. Бұл концепцияға сәйкес, баяндауда шешуші фактор коммуникация құрылымы ғана емес, баяндалатын материалдың ішкі құрылымы. «Нарративті» термині «дескриптивті» немесе «сипаттамалық» терминіне қарсы қойылып, делдалдық баяндау инстанциясының бар-жоғын емес, баяндалатын материалдың нақты құрылымын көрсетеді. Структуралистік мағынада нарративті деп аталатын мәтіндер бейнеленген әлем деңгейінде уақыттық құрылымға ие болып, белгілі бір күйдің өзгерісін, оқиғаның дамуын немесе мағыналық қозғалысты баяндайды [18; 71]. Бұл тұжырым ұлттық нарративті түсіндіруде маңызды, өйткені ұлттық тарих та белгілі бір уақыттық құрылым арқылы беріледі: бастау кезеңі, дағдарыс немесе сынақ кезеңі, күрес кезеңі, жаңғыру кезеңі және болашаққа бағдар. Осы құрылым арқылы тарихи оқиғалар кездейсоқ фактілер жиынтығы емес, белгілі бір мағыналық қозғалысқа ие тұтас баяндау ретінде қабылданады. Мысалы, Қазақстан тарихындағы мемлекеттілік, отаршылдық, ұлт-азаттық қозғалыстар, кеңестік кезең және тәуелсіздік туралы баяндаулар көбіне тарихи сабақтастық пен жаңғыру логикасы арқылы біріктіріледі.

Қазіргі нарратология ғылымының көрнекті өкілі, американдық тарихшы әрі әдебиет сыншысы Х. Уайт нарративті құрылым түсінігін, оның ішінде тарихнамалық дискурстың мәнін кеңейтіп, оның құрамына интрига ұғымын енгізді. Ол интрига құрылымы тарих мағынасының қалыптасуында маңызды рөл атқаратынын, өйткені тарихи оқиғалар «тұтас, бәрін қамтитын немесе архетиптік пішінде» түзілетін баяндау арқылы біріктірілетінін атап көрсетеді [8]. Француз-литва лингвисті және әдебиеттанушысы А. Ж. Греймас пен Ж. Курте нарративтілікті «кез келген дискурстың суреттеу ғана емес, ұйымдастырушы принципі» ретінде айқындайды [19; 47]. Бұл тұжырым ұлттық нарративті тарихи оқиғаларды жай сипаттайтын мәтін емес, оларды белгілі бір идеялық және құрылымдық жүйеге біріктіретін ұйымдастырушы тетік ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан ұлттық нарративтің басты қызметі тарихи оқиғаларды біртұтас мағыналық желіге біріктіру. Тарихи фактілердің өзі ұлттық сананы автоматты түрде қалыптастырмайды; олар белгілі бір сюжеттік құрылым, символдық бейне және құндылықтық түсіндіру арқылы ғана қоғамдық мағынаға ие болады. Сондықтан ұлттық нарратив тарихи білімді ұйымдастыратын, өткенді түсіндіретін және оны қазіргі қоғамның өзін-өзі тану жүйесіне енгізетін маңызды тетік ретінде қарастырылады.

Осылайша ұлттық нарратив тарих ғылымында көпқырлы және күрделі құбылыс ретінде қарастырылады. Әртүрлі авторлардың көзқарастары нарративті бірде мәтіндік-конструктивті феномен, бірде әлеуметтік-мәдени институт, бірде идеологиялық құрал ретінде сипаттайды. Алайда аталған айырмашылықтарға қарамастан, зерттеушілердің басым бөлігі ұлттық нарративтің қоғамдағы маңызы зор екенін мойындайды. Ұлттық нарратив тарихи сананы қалыптастыруда, тарихи жадыны жүйелеуде, ұлттық бірегейлікті нығайтуда және қоғамның өткенге қатысты ортақ түсінігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Жалпы талқылау нәтижесі ұлттық нарративтің тарих ғылымындағы маңызын бірнеше бағытта негіздеуге мүмкіндік береді. Біріншіден, ұлттық нарратив тарихи білімнің нарративтік және репрезентациялық табиғатын көрсетеді. Екіншіден, ол ұлттың тарихи жады мен мәдени бірегейлігін қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени тетік ретінде қызмет етеді. Үшіншіден, ұлттық нарратив саяси дискурс, білім беру жүйесі және цифрлық орта арқылы қоғамдық санаға ықпал ететін практикалық құрал. Төртіншіден, оны зерттеу барысында ғылыми объективтілік, дереккөздік дәлдік, көпқырлы

интерпретация және мифологизациядан сақтану қағидалары сақталуы тиіс. Осы тұрғыдан ұлттық нарративті теориялық-әдіснамалық категория ретінде қарастыру тарих ғылымындағы өткенді репрезентациялау тәжірибелерін тереңірек түсіндіруге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Зерттеу жұмысының нәтижелері ұлттық нарративтің тарих ғылымы жүйесіндегі теориялық және практикалық маңызын жан-жақты ашуға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында ұлттық нарратив тарихи оқиғаларды жай ғана баяндау формасы емес, ұлттың тарихи жадын, мәдени кодын, құндылықтық бағдарын және бірегейлігін қалыптастыратын күрделі дискурсивтік құрылым екені айқындалды.

Теориялық талдау ұлттық нарративтің постмодернистік, конструктивистік және дискурстық бағыттар аясында қарастырылатынын көрсетті. Бұл бағыттар тарихи шындықтың бір ғана тұрақты және өзгермейтін нұсқасы болмайтынын, керісінше, тарихи білімнің әртүрлі интерпретациялар, репрезентациялар және мағыналық құрылымдар арқылы қалыптасатынын негіздейді. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық нарратив тарихи деректерді іріктеу, жүйелеу және оларды белгілі бір құндылықтық бағдар аясында түсіндіру арқылы қалыптасатын ғылыми-танымдық құрал ретінде сипатталды.

Практикалық талдау нәтижесінде ұлттық нарративтің қалыптасуына саяси, әлеуметтік және мәдени факторлардың тікелей ықпал ететіні анықталды. Мемлекеттік идеология, білім беру жүйесі, бұқаралық ақпарат құралдары және қазіргі цифрлық коммуникация кеңістігі тарихи оқиғаларды баяндаудың мазмұны мен құрылымына әсер етіп, оны қоғамдық санаға бағытталған маңызды құралға айналдырады. Сонымен қатар тарихи тұлғаларды дәріптеу, символдық бейнелерді қолдану, тарихи оқиғаларды ұлттық бірегейлікпен байланыстыру ұлттың өзін-өзі тануы мен тарихи сабақтастық идеясын нығайтуда маңызды рөл атқарады.

Дегенмен зерттеу ұлттық нарративті қалыптастыру барысында тарихи деректерді біржақты түсіндіру қаупі бар екенін де көрсетті. Ұлттық тарихты баяндау барысында белгілі бір оқиғалар мен тұлғаларды алдыңғы қатарға шығару, ал кейбір күрделі немесе қайшылықты мәселелерді екінші кезекке ысыру тарихи білімнің толықтығы мен объективтілігіне әсер етуі мүмкін. Сондықтан ұлттық нарративті зерттеу мен қалыптастыруда ғылыми объективтілік, дереккөздерді сыни талдау, әртүрлі көзқарастарды салыстыру және плюралистік интерпретацияларды ескеру қажеттілігі айқындалды.

Сонымен қатар нарратологиялық талдау ұлттық нарративтің мазмұндық қана емес, құрылымдық сипатын да ашуға мүмкіндік берді: тарихи оқиғалардың іріктелуі, жүйеленуі, кейіпкерлер арқылы берілуі және белгілі бір сюжетке біріктірілуі ұлттық тарихты мағыналандырудың маңызды тетігі ретінде көрінді.

Қорытындылай келе, ұлттық нарратив тарих ғылымы мен қоғамдық сананың тоғысқан тұсында қалыптасатын маңызды ғылыми-әдіснамалық категория. Ол тек өткенді түсіндіру құралы ғана емес, сонымен бірге қазіргі ұлттық бірегейлікті қалыптастыратын, тарихи жадыны жүйелейтін және қоғамның болашаққа бағытталған құндылықтық бағдарын айқындайтын динамикалық жүйе ретінде танылады.

Әдебиеттері тізімі

- 1 Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism / B. Anderson. — London; New York: Verso, 1991. — 224 p.
- 2 Hobsbawm E.J. Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality / E.J. Hobsbawm. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — 214 p.
- 3 Гутнер Г.Б. Национальный нарратив и национальная ответственность / Г.Б. Гутнер // Этическая мысль. — 2017. — Т. 17, № 1. — С. 94–109.
- 4 Қозыбаев М. Ақтаңдақтар ақиқаты: оқу құралы / М. Қозыбаев. — Алматы: Қазақ университеті, 1992. — 272 б.
- 5 Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination / J. Assmann. — Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- 6 Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire / P. Nora // Representations. — 1989. — No. 26. — P. 7–24.
- 7 Castells M. Communication Power / M. Castells — Oxford: Oxford University Press, 2009. — 559 p.
- 8 White H. Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe / H. White. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973. — 448 p.

- 9 Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / Ф. Анкерсмит; пер. с англ. О. Гавришиной, А. Олейникова; под науч. ред. Л.Б. Макеевой. — Москва: Идея-Пресс, 2003. — 360 с.
- 10 Фуко М. Порядок дискурса. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко. — М.: Касталь, 1996. — С. 47–96.
- 11 Фененко А.В. Исторический нарратив как вызов для национальных государств / А.В. Фененко // Анализ и прогноз. Журнал ИМЭМО РАН. — 2023. — № 3. — С. 14–34.
- 12 Асанова С.А. Исторический нарратив — источник идентичности в современном Казахстане [Электронный ресурс] / С.А. Асанова. — 2016. — № 4 (8). — Режим доступа: <http://edu.e-history.kz>.
- 13 Abdinassir N. Kazakhstan Studies: Global Research Discourse and Local Narratives / N. Abdinassir, S. Kovalskaya // *Turkic Studies Journal*. — 2025. — Vol. 7, No. 1. — P. 26–48. DOI: 10.32523/2664-5157-2025-1-26-48
- 14 Zhumagaliyzy G. The Main Stages of the Formation of Historical Memory in Kazakhstan / G. Zhumagaliyzy, M. Mukanov // *Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series*. — 2025. — Vol. 152, No. 3. — P. 159–170. DOI: 10.32523/2616-6887-2025-152-3-159-170
- 15 Гизатова Г.К. Исторический дискурс и национальные нарративы / Г.К. Гизатова, О.Г. Иванова // *Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки*. — 2019. — Т. 161, кн. 5–6. — С. 166–173. DOI: 10.26907/2541-7738.2019.5-6.166-173
- 16 Mishalova O. Narrative Tolerance: Overcoming the Maze of National Historical Narratives / O. Mishalova // *Actual Problems of Mind*. — 2019. — No. 20. — P. 46–71. DOI: 10.31812/apd.v0i20.2780
- 17 López Rodríguez C. National Narratives in History Teaching and Learning: A Review on History Textbooks and Students' Narratives / C. López Rodríguez // *Panta Rei. Revista Digital de Historia y Didáctica de la Historia*. — 2020. — Vol. 14, No. 2. — P. 149–166. DOI: 10.6018/pantarei.445731
- 18 Косикова Г.К. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе / Г.К. Косикова. — Москва: Изд-во Московского университета, 1987. — 514 с.
- 19 Greimas A.J. Semiotics and Language: An Analytical Dictionary / A.J. Greimas, J. Courtés; transl. by L. Crist, D. Patte et al. — Bloomington: Indiana University Press, 1982. — 409 p.

Э.Ж. Мухамедиева, А.Б. Байгапанова, Н.Е. Сайлаубаева

Национальный нарратив в исторической науке: теоретико-методологические подходы и практики репрезентации прошлого

В статье национальный нарратив в исторической науке рассматривается как повествовательная и интерпретационная модель, объясняющая процессы формирования и развития государства, нации, этнической общности и национальной идентичности через определённую систему ценностей. В теоретическом плане национальный нарратив направлен на формирование национального и исторического сознания, а в практическом плане он выступает важным инструментом конструирования исторической памяти и общественного сознания в контексте интересов государства и общества. В ходе исследования установлено, что источниковая база и научные методы, применяемые при изучении национального нарратива, позволяют выявить особенности формирования национальной истории, идентичности, коллективной памяти и исторического сознания. В статье всесторонне проанализированы теоретические основы и практические проявления национального нарратива, его связь с историческими, политическими и культурными факторами, особенностями его функционирования в различных странах, отражение в системе образования и цифровой среде, а также роль в формировании общественного сознания. Особое внимание уделяется тому, что теоретическую основу национального нарратива составляют категории национального сознания, исторического сознания, исторической и культурной памяти. Национальный нарратив формирует общую память, связывающую прошлое, настоящее и будущее нации. В этой связи историческое сознание рассматривается как важное условие философского переосмысления прошлого и укрепления духа независимости. В статье показано, что историографический подход к национальному нарративу предполагает переосмысление исторических событий с точки зрения национального интереса на основе анализа источников и научных интерпретаций. Национальный нарратив представлен как система общих представлений, формирующих идентичность народа, его исторический опыт, культурные ценности и коллективные цели, передаваемые через различные формы исторического повествования. В контексте современного Казахстана национальный нарратив рассматривается как средство сохранения исторической памяти, укрепления идеологической основы государства и осмысления пути независимости через преемственность культурного наследия и ориентиры будущего развития. В ходе исследования определено, что основными составляющими национального нарратива являются исторический нарратив, история государственности, ключевые события национальной истории, а также культурно-этнографический нарратив, включающий язык, традиции, мировоззрение и символы. Кроме того, подчёркивается значение личностного направления, в рамках которого

история осмысливается через деятельность выдающихся исторических личностей, национальных героев и государственных деятелей.

Ключевые слова: национальный нарратив, национальная история, нация, историческая память, национальная идентичность, историография, теория, практика, интерпретация, культурная память.

E.Zh. Mukhamediyeva, A.B. Baigapanova, N.E. Saylaubaeva

National Narrative in Historical Scholarship: Theoretical and Methodological Approaches and Practices of Representing the Past

The article examines the national narrative in historical scholarship as a narrative and interpretative model that explains the processes of formation and development of the state, the nation, the ethnic community, and national identity through a specific system of values. From a theoretical perspective, the national narrative is aimed at shaping national and historical consciousness, while from a practical perspective, it functions as an important instrument for constructing historical memory and public consciousness within the framework of the interests of the state and society. The study establishes that the source base and scientific methods applied in the study of the national narrative make it possible to identify the specific features of the formation of national history, identity, collective memory, and historical consciousness. The article comprehensively analyzes the theoretical foundations and practical manifestations of the national narrative, its connection with historical, political, and cultural factors, the specific features of its functioning in various countries, its reflection in the education system and the digital environment, as well as its role in shaping public consciousness. Particular attention is paid to the fact that the theoretical foundation of the national narrative is formed by the categories of national consciousness, historical consciousness, historical memory, and cultural memory. The national narrative forms a shared memory that connects the past, present, and future of the nation. In this regard, historical consciousness is considered an important condition for the philosophical reinterpretation of the past and the strengthening of the spirit of independence. The article demonstrates that the historiographical approach to the national narrative involves rethinking historical events from the standpoint of national interest on the basis of source analysis and scholarly interpretations. The national narrative is presented as a system of shared representations that shape the identity of the people, their historical experience, cultural values, and collective goals, transmitted through various forms of historical narration. In the context of contemporary Kazakhstan, the national narrative is considered as a means of preserving historical memory, strengthening the ideological foundation of the state, and interpreting the path of independence through the continuity of cultural heritage and the guidelines for future development. The study identifies the main components of the national narrative as the historical narrative, the history of statehood, key events of national history, as well as the cultural and ethnographic narrative, which includes language, traditions, worldview, and symbols. In addition, the significance of the personal dimension is emphasized, within which history is interpreted through the activities of outstanding historical figures, national heroes, and statesmen.

Keywords: national narrative, national history, nation, historical memory, national identity, historiography, theory, practice, interpretation, cultural memory.

References

- 1 Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso.
- 2 Hobsbawm, E.J. (1990). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 3 Gutner, G.B. (2017). Natsionalnyi narrativ i natsionalnaia otvetstvennost [National narrative and national responsibility]. *Eticheskaiia mysl — Ethical Thought*, 17 (1), 94–109 [in Russian].
- 4 Kozybayev, M. (1992). *Aqtandaqtar aqiqaty: oqu quraly* [The truth of the white spots: a textbook]. Almaty: Qazaq universiteti [in Kazakh].
- 5 Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 6 Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24.
- 7 Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- 8 White, H. (1973). *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- 9 Ankersmit, F. (2003). *Narrativnaia logika. Semanticheskii analiz yazyka istorikov* [Narrative logic. A semantic analysis of the language of historians]. O. Gavrishin, A. Oleinikova (Trans); L.B. Makeeva (Ed.). Moscow: Ideia-Press [in Russian].

- 10 Fuko, M. (1996). *Poriadok diskursa. Volia k istine: po tu storonu znaniia, vlasti i seksualnosti. Raboty raznykh let* [The order of discourse. The will to truth: beyond knowledge, power and sexuality. Works of different years]. Moscow: Kastal [in Russian].
- 11 Fenenko, A.V. (2023). Istoricheskii narrativ kak vyzov dlia natsionalnykh gosudarstv [Historical narrative as a challenge for national states]. *Analiz i prognoz. Zhurnal IMEMO RAN — Analysis and Forecasting. IMEMO Journal*, 3, 14–34 [in Russian].
- 12 Asanova, S.A. (2016). Istoricheskii narrativ — istochnik identichnosti v sovremennom Kazakhstane [Historical narrative — a source of identity in modern Kazakhstan]. *edu.e-history.kz*. Retrieved from <http://edu.e-history.kz> [in Russian].
- 13 Abdinassir, N., & Kovalskaya, S. (2025). Kazakhstan Studies: Global Research Discourse and Local Narratives. *Turkic Studies Journal*, 7 (1), 26–48. DOI: 10.32523/2664-5157-2025-1-26-48.
- 14 Zhumagaliyzy, G., & Mukanov, M. (2025). The Main Stages of the Formation of Historical Memory in Kazakhstan. *Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series*, 152 (3), 159–170. DOI: 10.32523/2616-6887-2025-152-3-159-170.
- 15 Gizatova, G.K., & Ivanova, O.G. (2019). Istoricheskii diskurs i natsionalnye narrativy [Historical discourse and national narratives]. *Uchenye zapiski Kazanskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki — Proceedings of Kazan University. Humanities Series*, 161 (5–6), 166–173. DOI: 10.26907/2541-7738.2019.5-6.166-173 [in Russian].
- 16 Mishalova, O. (2019). Narrative Tolerance: Overcoming the Maze of National Historical Narratives. *Actual Problems of Mind*, 20, 46–71. DOI: 10.31812/apd.v0i20.2780.
- 17 López Rodríguez, C. (2020). National Narratives in History Teaching and Learning: A Review on History Textbooks and Students' Narratives. *Panta Rei. Revista Digital de Historia y Didáctica de la Historia Panta Rei — Digital Journal of History and Didactics of History*, 14 (2), 149–166. DOI: 10.6018/pantarei.445731 [in Spanish].
- 18 Kosikova, G.K. (1987). *Zarubezhnaia estetika i teoriia literatury XIX–XX vv.: traktaty, stati, esse* [Foreign aesthetics and theory of literature of the 19th–20th centuries: treatises, articles, essays]. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].
- 19 Greimas, A. J., & J. Courtés. (1982). *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*. Transl. by L. Crist, D. Patte et al. Bloomington: Indiana University Press, 1982.

Авторлар туралы мәліметтер

- Эльмира Ж. Мухамедиева** — PhD докторант, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан, <https://orcid.org/0009-0005-7161-4282>
- Айгуль Б. Байгапанова** — PhD, аға оқытушы, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан, <https://orcid.org/0000-0002-6365-4488>
- Нургул Е. Сайлаубаева** — т.ғ.к., Қазақстан тарихы кафедрасының доценті м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, <https://orcid.org/0000-0001-8283-1251>.

Information about the authors

- Elmira Zh. Mukhamediyeva** — PhD student, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan, <https://orcid.org/0009-0005-7161-4282>
- Aigul B. Baigapanova** — PhD, Senior Lecturer, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan, <https://orcid.org/0000-0002-6365-4488>
- Nurgul E. Saylaubaeva** — Candidate of Historical Sciences, Acting Associate Professor, Department of History of Kazakhstan, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, <https://orcid.org/0000-0001-8283-1251>